

Et innblikk i steinaldermenneskenes liv i Nord-Østerdalen

I forrige årbok skrev jeg en artikkel som redegjorde for hva jeg hadde tenkt å gjøre i min masteroppgave i arkeologi som skulle omhandle steinalderen i Nord-Østerdalen. I vår ble oppgaven ferdig, og i denne artikkelen vil jeg gi et blikk inn i mine resultater og konklusjoner. Jeg har studert utgravningene fra Innerdalen og Falningsjøen på Kvikne, Savalen mellom Tynset og Alvdal, samt undersøkelsene fra Alvdal Vestfjell. Savalen var det første området som ble undersøkt og utgravd, noe som ble gjort i 1963 av Johan Christian Evandt. Omtrent 20 år senere, i 1980-81, ble Innerdalen gravd ut under ledelse av Lil Gustafson, og mellom 1980-82 hadde Ove Olstad hovedansvar for utgravningen av Falningsjøen. Silje Fretheim gjennomførte undersøkelsene og utgravningene ved Alvdal Vestfjell, i forbindelse med sin hovedfagsoppgave fra 2002. I fjorårets artikkel ble ikke Per Ove Lilleeng, Halvor Skjøren og Hilde R. Amundsens bidrag til disse undersøkelsene nevnt, noe de skulle ha blitt, men det blir de altså denne gang.

Til sammen er det 45 steinalderboplasser som jeg har undersøkt nærmere fra disse fire områdene, der den eldste er ca. 8000 år gammel og den yngste ca. 3500 år. Materialet fra disse boplassene

brakte jeg til å kaste lys over om steinalder menneskene som var i Nord-Østerdalen dannet seg, eller hadde kunnskap om landskapet de befant seg i, og om de førte denne kunnskapen videre. Jeg så også på om man kan snakke om ulike nivåer i kunnskapen menneskene hadde om landskapet i Nord-Østerdalen. Jeg ville med andre ord undersøke om menneskene hadde vært i Nord-Østerdalen før og om de var i området lenge nok til at de dannet seg detaljert lokalkunnskap, for eksempel om hvor det var gode jaktmuligheter og hvor det var egnede steinsorter til å lage redskaper av.

I det følgende presenterer jeg et utdrag fra masteroppgaven min, "*Kunnskap om landskapet. En Kontinuitetsanalyse av steinalderen i Nord-Østerdalen*":

Under siste istid var Nord-Østerdalen helt eller delvis dekket av is. Det tok lenger tid for isen å forsvinne i innlandet enn ved kysten. Etter at isen ble nesten helt eller delvis borte, kom det planter og dyr inn i Nord-Østerdalen. Etter hvert fikk man en forholdsvis rik fauna, der storvilt, som elg og rein, dominerte. I tillegg var det rovdyr der, som bjørn og ulv, samt småvilt, som fugl og hare. Men det fantes ingen mennesker der.

Menneskene som reiste til Nord-Østerdalen hadde jaktet storvilt før. De hadde generell kunnskap om jakt, og kjente til hvordan dyr oppførte seg i naturen: Dyr trenger vann, de løper fort, de kan lukte deg hvis vinden kommer fra deg, reinen trekker til snø om sommeren, de samles for å kalve og parre seg, samt at de tåler mye før de dør. Dette må de ha kjent til i en eller annen form.

På kysten forsvant altså isen før enn i innlandet. Etter hvert bosatte det seg mennesker langs nesten hele det isfrie området. Noen av menneskene herfra forsøkte å prøve lykken i vi i dag kjenner som Nord-Østerdalen. Hvorfor? Det er det ikke lett å si. Man kan dele opp de mulige grunnene i to. Den ene er skyvgrunner, mens den andre er trekkgrunner. Skyvgrunner kunne være befolkningspress, stress, matmangel, osv. Jeg ser ikke på noen av de grunnene som særlig sannsynlig. Det var nok heller trekkgrunnene som var utslagsgivende. Noe fristet i innlandet, og man hadde mulighet til å friste lykken. Man må ha hatt både tid og overskudd til å la en liten gruppe forsøke seg på en ekspedisjon inn i det ukjente.

Et sted der elva renner ut i fjorden, har en stamme på tjue personer slått seg ned. Det er store mengder fisk, sel, fugler og egg der. Livet er godt og fredfullt. En dag bestemmer tre unge jegere seg for å ta med seg spyd og noe flint og forsøke seg innover i landskapet. Sola varmer, og de svette jegerne legger raskt flere kilometer bak seg. Etter en stund kommer de til det store juvet, som ingen av dem noensinne har forsert. På den andre siden er landet ukjent for stammen. Plutselig får de øye på en flokk med reinsdyr som gresser på motsatt side. En sjelden gang har de fått tak i enkelte reinsdyr når de har kommet van-

drende inn mot boplassen deres. Men aldri har de sett så mange på en gang! De løper tilbake til stammen og forteller hva de har sett. De eldre i stammen trekker seg straks tilbake. Etter en stund returnerer de. De har besluttet at de tre jegerne skal krysse juvet og forsøke å følge reinen. Jegerne går umiddelbart i gang med å ruste seg til turen. De velger ut noen gode trespyd, en øks og finner også noen flintknoller. Spente og glade legger de ut på veien mot det ukjente.

Skildringen over er ment å skulle illustrere hvordan man kan ha reist inn til Nord-Østerdalen for første gang. Grunnen til at jeg tror de kom fra kysten og ikke kjente til området før, henger sammen med flinten. Alle lokalitetene jeg har gjennomgått har innslag av flint. Flint er ikke det råstoffet som oftest dominerer råstoffsammensetningen i Nord-Østerdalen, kvaliteten varierer, det er mye cortex. Ergo minner flinten mye om det som er vanlig å finne på kystboplasser, der man har funnet knoller i fjæra, som så har blitt brukt. Bruken av flint tyder på at de hadde med seg utstyr inn i Nord-Østerdalen. De kjente ikke området fra før og visste ikke hvor man kunne finne egnet råstoff. Derfor måtte de ha en plan B. Selvsagt var det en lang reise, og man trengte råstoff på selve reisen, men noe av flinten kom helt fram til Nord-Østerdalen. Denne har de så brukt til siste rest.

De nærmest løper fram til juvet. Reinsflokken er der ikke lenger, men de kan skimte den i åssiden på andre siden. De finner et egnet sted å krysse og klatrer raskt ned den bratte bergsiden. Redde, men spente setter de til slutt fot på den andre siden av juvet. De kan fortsatt skimte flokken i det fjerne og tar opp jakten etter den. Etter flere dagers van-

dring, kommer de til en sjø. Litt ovenfor har reinsflokken slått seg til ro. Ved sjøens bredde slår jegerne leir.

Når jeg har studert materialet fra Nord-Østerdalen, har jeg gang på gang blitt forundret over den store råstoffvariasjonen på lokalitetene. Vandringen til Nord-Østerdalen har vært lang, og jeg mener det er sannsynlig at de på ferden kan ha møtt andre mennesker med andre råstoff, eller kommet over råstoff selv. Dermed har de hatt en "råstoffbank" på to eller flere da de kom fram til Nord-Østerdalen.

De finner brensel og gjør opp et bål. Snart koker suppen på bålet, de trekker selskinnskappene godt rundt seg. Når de våkner dagen etter, tar de seg en tur rundt boplassen. Flere steder finner de et hardt, hvitt råstoff. Steinen er skarp og fin å se på. De tar med seg noen biter tilbake til boplassen for å teste det ut. Først slår de som om det var flint, men steinen sprekker da i flere biter. De klarer ikke å styre avslagene slik de vil. Etter litt prøving og feiling oppdager de så at steinen har noen indre sprekker. Da de slår langs disse, får de bedre kontroll over avslagene. Rundt leirplassen finner de også noen grove steiner som ligner mer på flint enn den hvite steintypen. Men de finner ikke nok godt råstoff, og det kan ikke måle seg med flinten.

Det er kvartsitt som dominerer de fleste lokalitetene i Nord-Østerdalen, tett fulgt av kvarts. Avslagsstørrelse og kvalitet varierer. Dette tyder på at den er funnet lokalt, tatt med til boplassen og prøvd ut der. Hadde det vært resultat av bytting, ville kvaliteten trolig vært bedre, samt at de hadde bestått av mindre kjerner, slik at man hadde manglet store avslag. Jeg tror ikke at man bare ved å tusle en tur rundt boplassen kunne finne alt råstoffet man trengte.

Det er derimot en langvarig prosess, hvor man opparbeider seg kunnskap om det nye landskapet. Det er en gradvis overgang fra å gjøre allmennkunnskap til lokalkunnskap. Menneskene som kom til Nord-Østerdalen hadde allmennkunnskap om hvordan et godt råstoff ser ut og oppfører seg. Etter hvert som de vandret i det nye landskapet, vil de ha kunnet gradvis gjøre denne kunnskapen lokalspesifikk. Tilslutt har de visst at det fantes god kvarts bak en bestemt busk oppi lia. Dette har sannsynligvis vært en langvarig prosess, en tilnærming til landskapet gjennom prøving og feiling, noe som menneskene i Nord-Østerdalen stort sett ikke gjennomførte.

De prøver gang på gang å komme seg tett innpå dyrene, men misslykkes hele tiden. Samme hvor mye de prøver, værere dyrene dem og flytter seg. Etter hvert skjønner de at dyrene lar seg styre når de viser seg for dem. Men fortsatt kommer de ikke nært nok. Fra livet på kysten har de erfaring med å presse hval inn i trange bukter. Kanskje kan samme taktikk brukes her, foreslår den ene jegeren. Han minnes også at flere av de eldre i stammen har snakket om drivjakt av rein i innlandet. To av jegerne går på hver sin side av flokken som til slutt lar seg styre ned mot vannet. Flokken setter opp farten for deretter å bryte ut i full panikk. Den løper ut i vannet for å komme seg over og i sikkerhet. Godt gjemt sitter tredjemann klar med en flåte med flere trespyd. Han paddler raskt ut til reinsdyrene. Fangsten er sikret.

Det å opparbeide seg kunnskap om dyrene de var på jakt etter, var også en langvarig prosess.

Storvilt tåler mye før de dør. Dette ser jeg på som et viktig poeng, hvis man skal forstå steinalderen menneskenes

jaktmetoder. Hvis man klubber en elg i hodet fra en meter med en steinkølle, stikker den igjennom lungene eller hjerte, eller får ødelagt beina dens slik at den ikke kan løpe, vil den dø. Den vil derimot ikke dø med en gang hvis du skyter den med pil og bue og pilen ikke trenger dypt inn i vitale organer. Hvis du treffer den i bakpartiet, vil den trolig løpe langt før den dør, hvis den i hele tatt gjør det. Derfor vil det være hensiktsmessig å få påført den størst mulig skade på kortest mulig tid.

Som jeg allerede har diskutert, mener jeg at jegernes store utfordring har vært å komme på "dødsavstand" til dyrene. Det vil si den avstanden de trenger for å drepe dyret. Når jeg ser på materialet mitt, er det få spisser og emner til spisser. Jeg tror denne mangelen påpeker et reelt fravær av spisser i jakten. Dermed utelukkes trolig jakt med pil og bue på storvilt. Man har nok heller forsøkt å stoppe eller hindre dyrene såpass at man kunne ta livet av dem. Å drive dyrene ut på vannet virker som den beste løsningen. Denne antagelsen styrkes av at mange av boplassene er plassert i nærheten av vann. Dermed var det kort avstand å frakte slaktet. I tillegg har man da hatt godt utsyn over jaktterrenget rundt seg. Dette er spesielt gjeldende for Falningsjøen. Sjøen danner bunnen i en dal og utsikten er god i alle retninger.

Drivjakt er en meget spesiell jaktteknikk. Jeg tror at man ved å trekke en parallell til drivjakt av hval på kysten, kan skape en mulig forklaring på at den ble tatt i bruk i Nord-Østerdalen. Jeg ser det som mest sannsynlig at denne jaktmetoden er kunnskap som må overføres fra person til person, der deltagelse

i jakta er den eneste måten å lære den på. Dermed kan min hypotese om diskontinuitet i Nord-Østerdalen bli utsatt for kritikk. Mitt motsvar til dette er at jeg tror at man har bedrevet drivjakt andre steder i innlandet. Har man vært mobil langs kysten, for deretter årlig å reise inn i innlandet fra forskjellige utgangspunkt, har man kunnet utvikle og lære drivjakt andre steder i innlandet. Slik har man bare overført denne jaktmetoden til Nord-Østerdalen når man kom dit. De hadde den generelle kunnskapen, men den måtte foredles lokalt i Nord-Østerdalen.

Mitt utgangspunkt er at man reiste til Nord-Østerdalen for storviltjakt. Man kjente ikke området fra før, og man oppholdt seg der bare i kortere tidsrom. Det at lokalitetene er små i både utstrekning og mengde avfall kan tyde på at hver enkelt ekspedisjon mest sannsynlig har vært enkelttilfeller.

Etter at byttet er dratt opp på land, vender de tilbake til leirplassen som ligger et lite stykke unna. Raskt gjør de opp ild og tar på seg tørre klær, mens de våte blir hengt opp foran ilden. Den ene jegeren pleier en lang rift i den ene armen. Så setter de i gang med å slakte dyrene. Vanligvis grovslakter de byttet der de dreper det, men i dag er det såpass kaldt at de vil skifte klær først. Gapahuken har holdt reserveklærne tørre. Etter at slaktinga er unnagjort, lager de flere bål for å røke kjøttet, samt graver noen kokegroper for å lage noe til seg selv. Midt i arbeidet får de øye på en ny reinsflokk, i det fjerne. Nå har de ikke tid, men kanskje i morgen?

Boplassene jeg har gjennomgått er små. De har ofte rester etter bål, mens spor etter bostrukturer er mer sjeldent. Trolig henger dette sammen med at bokonstruksjonene har vært små og

Lokalkvarts.

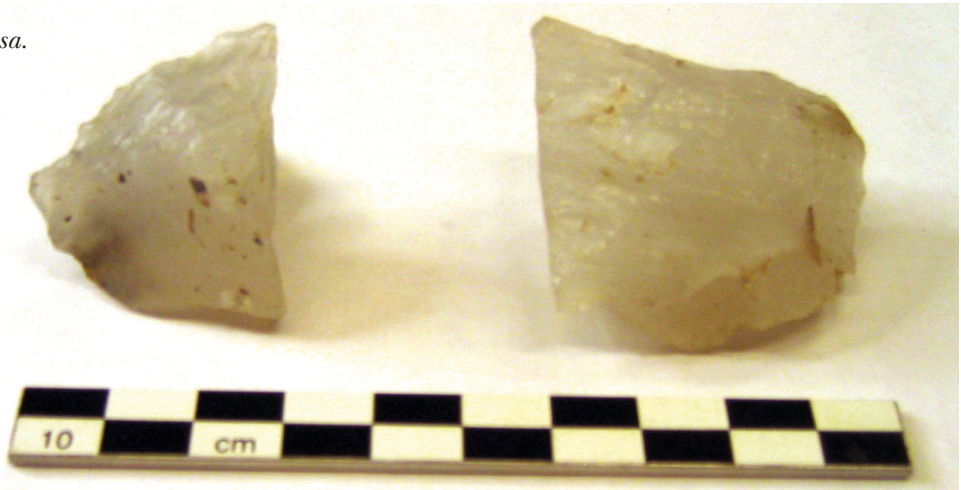
N-kvartsitt.

lette og har derfor ikke satt dype spor etter seg. En annen mulighet er at utgravningene ikke har klart å identifisere dem. I tillegg ser det ut til at nærhet til vann og godt utsyn har vært veldig viktig for plasseringen.

To av boplassene jeg har gjennomgått, Storengsetra Lok. 3 og Bukkhammeren, skiller seg klart ut fra de andre lokalitetene. Begge lokalitetene skiller seg ut på råstoffbruk, mens Bukkhammeren skiller seg ut også på plassering.

Øksa.

Dette tror jeg kan ha sammenheng med at de som etterlot seg disse sporene ikke kom fra kysten. Den store mengden veldig godt innlandsråstoff og et sjeldent råstoff, samt plasseringen av Bukkhammeren, gjør at jeg tror at disse menneskene kan ha kommet fra det som i dag er dagens Sverige. Dermed kan det i Nord-Østerdalen skjedd et kulturmøte i nærheten av disse to lokalitetene.

En dag jegerne er ute og går, oppdager de bålryøk et stykke unna. Uroen over å ikke være alene brer seg. Forsiktig og lydløst smyger de seg nærmere, slik at de kan se om det er noen de kjenner. Usikre på hva de skal gjøre med disse fremmede, trekker de seg tilbake. Noen dager senere vender de bevæpnet tilbake. Da har de fremmede dratt, men de har etterlatt seg store mengder av et blankt råstoff som er ukjent for jegerne. De tar med seg noen biter og går tilbake til sin egen leir.

Etter et par uker gjør de seg klare for å vende hjemover. Vannet fryser og snøen dekker skogen. De har ventet tålmodig på at snøen og kulden skulle komme, men det som møter dem er mer bitende enn de noensinne har forestilt seg. De arbeider derfor på spreng med å bygge noen enkle trekksleder som de kan frakte kjøttet på. Dermed blir ferden hjem

mye lettere enn om de skulle ha ferdens mens det var bart, siden de helst reiser på isdekte vann. Noe av kjøttet har de gravd ned for å hente senere. Da de etter en lang og slitsom reise gjennom en snøørken gjenforenes med stammen, blir det stelt i stand en stor fest.

Møte med den andre stammen og det blanke råstoffet, er ment å skulle illustrere møte mellom det jeg tror er kystjegere og innlandsjegere. Innlandsjegerne, som kan ha kommet fra Sverige, hadde med seg eller fant veldig god kvartsitt, som er presentert på Frengstadsetra Lok. 3. I min analyse har jeg ikke hatt mulighet til å lete etter spor som kan indikere vinterforberedelser, som bygging av slede. Dog er dette et spennende aspekt å ta tak i ved neste analyse av steinalderen i Nord-Østerdalen.

Etter min analyse av materialet og landskapet, mener jeg at det var det ugjestmilde landskapet som gjorde at de ikke kom tilbake. De kalde vintrene, mangelen på sikringskost, vanskeligheten med å finne godt råstoff og den lange ferden inn til området gjorde at de ikke holdt ut lenge nok til å skaffe seg tilstrekkelig lokal kunnskap om Nord-Øs-

terdalen. Dermed ble de skremt bort fra å gjenta en slik uttrygg reise inn i Nord-Østerdalen. Jakten kunne også ha endt negativt. De kunne f.eks. ikke funnet råstoff som egnet seg, noe som jeg tror er tilfellet for de som har oppholdt seg i Nord-Østerdalen i steinalderen. Kanskje kunne jakten gi dårlig uttelling, eller at de syntes ferden inn ditt var for lang. Samtidig kunne også klimaet i området skremme de bort fra en gjentagelse.

Neste høst beslutter stammen at man på ny skal friste lykken i innlandet. Men denne gangen ligger boplassen deres et helt annet sted på kysten. Det er altfor langt å reise dit de bodde sist. Samtidig minnes de den bitende kulden, mangelen på flint og den lange reisen. Derfor blir ikke den nye reisen en reise dit de var i fjor.

Man var trolig ikke bofast ved kysten, og så lenge man ikke beveget seg i helt

faste mønstre, ville man befinne seg på forskjellige steder til forskjellige tider. Dermed kunne man ikke følge den samme ruta inn i innlandet hvert år. Slik ble det på ny en reise inn i det ukjente, og man tok alltid med seg flinten for sikkerhets skyld. Jeg tror dette er grunnen til at man ikke har hatt kontinuitet i kunnskapen om landskapet i Nord-Østerdalen i steinalderen. Kanskje har man søkt storviltjakt nærmere kystboplassene.

Epilog: Etter flere generasjoner er kunnskapen om det ugjestmilde landskapet i Nord-Østerdalen borte. Derfor er det igjen noen som frister lykken i området hvor forfedrene deres en gang hadde ferdes.

Amund Haugen Steinbakken
Innherredsvn. 65 B, 7043 Trondheim
Epost: a-steinbakken@hotmail.com